

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2532). คู่มือแนะนำเอกสารจดหมายเหตุจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- กรมศิลปากร. (2439). วชิรญาณ เล่ม 5 ตอนที่ 25. พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ.
- ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. (2533). อีสานเมื่อวันวาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (2520). การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- คณะกรรมการโครงการส่งเสริมภาพพจน์ธนาคารไทยพาณิชย์วาระครบรอบ 90 ปี. (2540). 90 ภูมิปัญญา ค่าควรเมือง. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามวิชั่น จำกัด.
- คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือ. (2535). อุบลราชธานี 200 ปี. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2543). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด นครราชสีมา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- คาร์ล ซี ซิมเมอร์แมน. (ม.ป.ป.). การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม (แปลจาก Siam Rural Economic Survey 1930-1931 โดย ซิม วีระไวทยะ). พระนคร : โรงพิมพ์จิตรการ.
- คำพัน บัวมี. (2522, กรกฎาคม, 15). อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย, สัมภาษณ์.
- คุณ ภูมิราวัธย์. (2523, มกราคม, 2). ราษฎรอาวโส. ตำบลเขมราษฎร์ อำเภอเขมราษฎร์ อุบลราชธานี, สัมภาษณ์.
- เคลาส เวงก์ และเคลาส โรสเซ็นแบร์ก. (2520). เยอรมันมองไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. สารบัญสมุดพิเศษ เล่ม 6. (2420-2424).
- _____. สารบัญสมุดพิเศษ เล่ม 29. (2426).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 1 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.25/7 เรื่อง
ขุนร่งผู้ช่วยและท้าวสิงห์ทอง เพี้ยสีห์ภักดี สีห์เทพ สีห์ปัญญาหาไชย เมืองคำทอง
ใหญ่พากรอบครัวข้ามมาอยู่เมืองขงเจียม. (17 มีนาคม 2436).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กรมราชเลขาธิการ ร.5 รล. 3/32 พระบรมราโชวาทลับ
(ไปรเวท) พระราชทานข้าหลวงประจำเมืองหลวงพระบาง.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กรมราชเลขาธิการ ร.5 รล. 8.1 ฉ/3 เรื่อง ทางลาวพวน
ถวายเป็นของ. (18 พฤศจิกายน - 19 มกราคม 2436).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/1 สำเนาที่ 1632.
ขบถฝิ่นญู องค์กรมั่น องค์กรแก้ว อ้ายป่า องค์กรคำดำ ฯลฯ มณฑลอุบลราชธานี. (2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/1 สำเนาที่ 2202.
เรื่องปราบขบถฝิ่นญู องค์กรมั่น องค์กรแก้ว อ้ายป่า องค์กรคำดำ ฯลฯ มณฑลอุบลราชธานี.
(2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/1 สำเนาที่ 2204.
พระยาศรีวิชัยประวัติจางวาง พระจันทร์เทพสุริยวงษา ผู้ว่าราชการเมืองมุกดาหาร
กราบทูลพระวงษ์เธอพระองค์เจ้าวัฒนา ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล
อุดร. (21 เมษายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/1 สำเนาที่ 3021 ที่
9/97. พระยาประจันตประเทศธานี ผู้ว่าราชการเมืองสกลนคร ทูล ม.จ. นรดิษณ์
ข้าหลวงมหาดไทย ขอนำขึ้นกราบทูลพระวงษ์เธอพระองค์เจ้าวัฒนา ข้าหลวง
เทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดร. (1 พฤษภาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/1 สำเนาที่ 3022 ที่
1/121. รายงานพระวิจิตรพลหารต่อหลวงพิไชยสิทธิธรรม ข้าหลวงพระยา
ประจันตประเทศธานี ผู้ว่าราชการเมืองสกลนคร. (3 พฤษภาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/2 สำเนาที่ 166
เลขที่ 12/215. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศวงศ์วิโรปการ
เสนาบดีว่าการต่างประเทศ. (4 เมษายน 2445).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ ร.5 กต. 40.39/2 เลขที่ 19 สำเนาโทรเลข กรมขุนสรรพสิทธิ จากอุบล กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุกาฬ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. (12 เมษายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 จ.ศ. 1252 เลขที่ 1392 ร่างตราถึงผู้ว่าราชการเมือง 7 เมือง เรื่องราษฎรหัวเมืองขึ้นอดอยากทำนาไม่ได้ผล. (7 เมษายน 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 จ.ศ. 1252 เลขที่ 2716 ร่างตราเมืองอุบล. (2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารลับชุดฝรั่งเศสและอังกฤษ ร.5 ผ. 11/1 คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงเทวะวงศัวิโรปการ. (14 มกราคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5 ม. 1.3/19 เรื่องพระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการ. (2444).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 1.4/1 เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน. (2427).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.1 ก/8 อุบล.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 สุวรรณภูมิ. (2424).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 นครราชสีมา. (2426).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 นครราชสีมา. (2427).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 ไบบอกเมืองมุกดาหาร. (กุมภาพันธ์ 2429 – กุมภาพันธ์ 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 ขอนแก่น. (2431).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 หนองคาย. (18 สิงหาคม 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 นครราชสีมา. (2426).
- _____. เอกสารราชการที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 นครราชสีมา. (11 มกราคม 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 2.12 ก/1 ขอนแก่น. (23 เมษายน 2433).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/2
 ใบบอกเมืองนครพนม. (กันยายน 2488 – 17 มกราคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/3 เลขที่ 37 หลวงภักดี
 ณรงค์ขุนพรพิทักษ์ ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานี กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ สำเร็จราชการกรมมหาดไทยลงไปราชการเมืองนครจำปาศักดิ์.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/3 พระยาราช
 เสนาปลัดทูลฉลองกรมมหาดไทยฝ่ายเหนือ หลวงภักดีณรงค์ ขุนพรพิทักษ์
 ข้าหลวง. เมืองอุบลราชธานี กราบบังคมทูล. (2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/4 นครราชสีมา. (2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/4 จำปาศักดิ์.
 (9 กรกฎาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/4 จำปาศักดิ์.
 (10 กรกฎาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/4 จำปาศักดิ์.
 (21 สิงหาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร. 5 ม. 2.12 ก/4 นครราชสีมา. (2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/6 อุบลราชธานี
 (16 มกราคม 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/6 นครราชสีมา.
 (14 กุมภาพันธ์ 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8 อุบลราชธานี.
 (4 กรกฎาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8 อุบลราชธานี.
 (18 สิงหาคม 2432).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8 อุบลราชธานี. (2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8 อุบลราชธานี.
 (19 สิงหาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8 อุบลราชธานี.
 (19 สิงหาคม 2432).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/8
 อุบลราชธานี. (3 ตุลาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/10 ใบบอกพระยา
 ราชวรานุกุล. (2428 – 2430).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/10 ใบบอกพระยา
 ราชวรานุกุล. (2429).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.1 ก/10. ใบบอกเมืองต่าง ๆ :
 บอกระยาราชนานุกุล (2428 – 2430).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/10 นครจำปาศักดิ์.
 (5 มิถุนายน 2433).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/13 เมืองต่าง ๆ : ใบบอก
 เมืองนครราชสีมา พิษณุโลก อ่างทอง จันทัก หนองคาย นครนายก. (ตุลาคม
 2428 – พฤษภาคม 2430).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/19 ใบบอกเมืองต่าง ๆ
 จะเข็งเทรา จำปาศักดิ์ เขมราฐ แสนปาง. (ธันวาคม – พฤศจิกายน 2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/19 ใบบอกเมืองต่าง ๆ
 (2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/21 ใบบอกเมืองต่าง ๆ.
 (2429).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/25 ใบบอกเมืองต่าง ๆ
 (มกราคม 2429 – ตุลาคม 2430).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/30 ใบบอกเมืองต่าง ๆ.
 (2430).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.12 ก/40 ใบบอกเมืองต่าง ๆ.
 (2431).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.18/3 โทรเลขที่ 36.
 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ผู้ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (26 กุมภาพันธ์ 2444).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.18/3 เรื่องผีบุญ หนังสือ
 กระทรวงมหาดไทย. (27 กุมภาพันธ์ 2444 – เมษายน 2445).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/3 สำเนาโทรเลข กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (4 เมษายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/3 สำเนาโทรเลขจากอุบลหมายเลขที่ 3 กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (3 เมษายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/4 สำเนาหนังสือท้าวพระยาธรรมิกราช.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/7 กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (19 เมษายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5 ม.2. 18/10 พระเขมรรัฐกิจบริหารผู้ว่าราชการเมืองเขมรราชถึงคอมมิแซกคุกแลเนอแนว ผู้สำเร็จราชการเมืองสวรรคต. (25 พฤษภาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/10 สำเนาคำแปลหนังสือพื้นเมืองกรุง.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 18/11 รายงานตอนที่ 2 ของพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์วิไชย. (30 สิงหาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/11 หลวงโหมหักปจันนีผู้บังคับกองพันที่ 1 ช่วยปราบขบถกราบทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. จาก การสอบปากคำภรรยาขุนศรีเมืองสารวันที่อยู่พยอมอยู่ฝั่งขวา. (27 กันยายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/11 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (11 กรกฎาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร.5 ม.2.18/11 พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์วิไชย ข้าหลวงพิเศษช่วยตรวจราชการมณฑลอีสานกราบทูตกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (30 สิงหาคม 2446).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/11
หลวงโหมหักบัจเน็ก ผู้บังคับกองพันที่ 1 ช่วยปราบขบถกราบทุลกรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ จากการสอบปากคำภรรยาราชบุตรเมืองสารวันที่อยู่พม่าอยู่ฝั่งขวา.
(27 กันยายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/11 กรมขุนสรรพสิทธิ
ประสงค์ทุลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (11 กรกฎาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.18/11 พระยาสุริยเดชะวิเศษฤทธิ
ทศทิศวิไชย ข้าหลวงพิเศษช่วยตรวจราชการมณฑลอีสานกราบทุลกรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ. (30 สิงหาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/7 เรื่องขุนหลวงผู้ช่วยและ
ท้าวสิงห์ทอง เพี้ยสีห์ภักดี สีห์เทพ สีห์ปัญญาหาไชย เมืองคำทองใหญ่
พาครอบครัวข้ามมาอยู่เมืองขงเจียม (17 มีนาคม 2436).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/22 เรื่องท้าวเพี้ยราษฎรเมือง
แก่นท้าวพากันยกครอบครัวไปอยู่เมืองเลย. (26 พฤษภาคม 2441).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/34 เรื่องท้าวเพี้ยราษฎรเมือง
มุกดาหารอพยพไปอยู่ฝั่งซ้าย. (20 เมษายน 2446 – 20 มิถุนายน 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/34 ราษฎรเมืองมุกดาหาร
อพยพไปอยู่ฝั่งซ้าย. (20 เมษายน 2446 – 20 มิถุนายน 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/35 มณฑลอุดรเกิด
ทุพภิกขภัย. (23 กรกฎาคม 2446 – 21 พฤษภาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/36 มณฑลอิสานเกิด
ข้าวแพง ราษฎรอพยพ. (31 กรกฎาคม 2446 – 7 สิงหาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25 ก/38 ราษฎรมณฑลอิสาน
แลปราจีนอพยพไปอยู่เมืองนครราชสีมา. (2 กันยายน 2446 – 11 กันยายน
2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25/39 ราษฎรในเมืองสกลนคร
อพยพไปอยู่ต่างเมืองเพราะกันดารอาหาร. (24 กันยายน 2446 – 2 ตุลาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.2.25 ก/39 ราษฎรมณฑลอิสาน
แลปราจีนอพยพไปอยู่เมืองนครราชสีมา. (24 กันยายน – 2 ตุลาคม 2446).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.25/34
 ราษฎรเมืองมุกดาหารอพยพไปอยู่ที่ฝั่งซ้าย. (20 เมษายน 2446–20 มิถุนายน
 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.25/35 มณฑลอุดรเกิด
 ทุพภิกขภัย (23 กรกฎาคม 2446–21 พฤษภาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2.3/4 เรื่องจัดการตั้ง ส่ง เปลี่ยน
 ข้าหลวงหัวเมืองลาวกาว. (29 มิถุนายน 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 3.2/7 เห็นควรแบ่งการปกครอง
 ในมณฑลอีสาน ตั้งเป็นมณฑลขึ้นอีกมณฑลหนึ่ง เรียกว่า มณฑลร้อยเอ็ด.
 (15 มีนาคม 2454).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ร. 5 ม. 13/19 เรื่องพระราชบัญญัติ
 เก็บเงินค่าราชการ (2444).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 ม. 18.1/3 เงินค่าราชการมณฑล
 อุดร. (1 กุมภาพันธ์ 2453).
- _____. เอกสารราชการที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 2. 18/10.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 18/11 พระยาสุริยเดโชพิเศษฤทธิ
 ทศทิศวิไชยกราบทูลกรมหลวงราชานุภาพ. (30 สิงหาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 18/11 รายงานตอนที่ 2 ของ
 พระยาสุริยเดโชพิเศษฤทธิทศทิศวิไชย. (30 สิงหาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 28.2/16 พระยาศรีสทเทพ
 รองปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย กราบบังคมทูล.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 28.2/16 พระราชหัตถเลขา
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ.
 (5 ธันวาคม 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 32/25 ไปรเวตเท้ พระญาณ
 รักจิตถวายเป็นพระมหายังกรมขุนสรพรพสิทธิประสงค์. (29 สิงหาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 32/25 พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว – กรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (3 กันยายน 2445).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 46/1 เรื่อง
หนังสือราชการของมหาดไทย บอกข้าหลวงเมืองนครราชสีมา.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 46/3 กรมหมื่นสรรพรพิธิ
จักราชการเมืองนครราชสีมา.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 46/6 เรื่อง รายงานจักราชการและ
ก่อสร้างมณฑลนครราชสีมา. (11 มิถุนายน 2436 - 19 มกราคม 2443).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 46/7 เรื่อง กรมหมื่นสรรพรพิธิ
เสด็จขึ้นไปเมืองนครราชสีมา ศก 116 และพระหลวงกรมการราษฎรออกเงิน
ทูลเกล้าฯ ถวายในการแผ่นดิน. (15 กรกฎาคม 2436 - 11 มิถุนายน 2440).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 46/10 รายงานจัดการต่าง ๆ ทาง
มณฑลนครราชสีมา.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/3 เรื่องประชุมข้าราชการใน
มณฑลลาวกาวถือน้ำ. (8 เมษายน 2437 - พฤศจิกายน 2438).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/9.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 หลวงจินดารักษ์ ข้าหลวง
ประจำรักษาราชการเมืองนครจำปาศักดิ์ กราบทูลหลวงดำรงราชานุภาพ.
(11 พฤษภาคม 2443).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 มณฑลอีสาน.
(13 มีนาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 สารตราเจ้าพระยาจักรี
กราบทูลกรมขุนสรรพรพิธิ์ประสงค์. (มกราคม 2450).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (27 ธันวาคม
2450).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 มณฑลอีสาน. (27 ธันวาคม
2450).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 57/14 ประกาศตั้งข้าหลวงพิเศษ
จัดศาลยุติธรรมในมณฑลอีสาน. (27 เมษายน 2451).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/14
กรมขุนสรพรพิทธิประสงค์ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (9 สิงหาคม 2451).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/15 ลิขิตพระญาณรักจิต
ว่าด้วยราชการในมณฑลอีสาน. (20 กุมภาพันธ์ 2444-3 กันยายน 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/15 สำเนาถวายในกรมอุบล.
(20 กุมภาพันธ์ 2444).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/15 ลิขิตพระญาณรักจิต
ว่าด้วยราชการในมณฑลอีสาน. (29 สิงหาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/15 สำเนาที่ 172/1154
พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
พิเคราะห์หนังสือพระญาณรักจิต (2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/17 เรื่อง อ้ายอุทธา (อุทธา)
กับอ้ายท้าวบุญธิสารก่อการกำเริบที่แขวงเมืองกาฬสินธุ์. (14 มกราคม 2441).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/17 ที่ 1325/6212 เรื่อง
อ้ายอุทธา (หรืออุทธา) กับอ้ายท้าวบุญธิสารก่อการกำเริบที่แขวงเมืองกาฬสินธุ์.
(ตุลาคม 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/17 สำเนาที่ 14264 เรื่อง
อ้ายอุทธา (หรืออุทธา) กับอ้ายท้าวบุญธิสารก่อการกำเริบที่แขวงเมืองกาฬสินธุ์.
(25 ตุลาคม 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/17 ที่ 1378/6566 เรื่อง
อ้ายอุทธา (หรืออุทธา) กับอ้ายท้าวบุญธิสารก่อการกำเริบที่แขวงเมืองกาฬสินธุ์.
(26 ตุลาคม 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/17 ที่ 1398/6690 เรื่อง
อ้ายอุทธา (หรืออุทธา) กับอ้ายท้าวบุญธิสารก่อการกำเริบที่แขวงเมืองกาฬสินธุ์.
(30 ตุลาคม 2448).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.57/29 เรื่องพระบรมราโชวาท
พระราชทานแก่เจ้ายุติธรรมธร เจ้านครจำปาศักดิ์. (2428).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/1 ใบบอกพระยาศรีสหเทพ
ทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์. (13 สิงหาคม 2432).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/5 พระยาศรีสหเทพพูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์. (7 กันยายน 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/6 พระราชหัตถเลขาดังกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม. (23 พฤษภาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/6 ใบบอกที่ 39 พระยาสุริยเดชกราบเรียนเจ้าพระยารัตนบดินทร์. (15 ตุลาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/12 กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ. (17 พฤศจิกายน 2436).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/15 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระยารัตนบดินทร์.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/31 เรื่องจัดหัวเมืองในมณฑลลาวพวนเรียกว่าเมืองเอก โท ตริ จัตวา. (28 พฤศจิกายน - 7 มีนาคม 2439).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/41 รายงานมณฑลอุดร. (8 มิถุนายน 2452).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/41 รายงานมณฑลอุดร. (7 สิงหาคม 2444 - 7 กรกฎาคม 2445).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/41 รายงานตรวจราชการของพระยาสุนทรบุรีรักษ์ ข้าหลวงประจำบริเวณชาตพนม. (2 ธันวาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/5 พระยาศรีสหเทพพูลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์. (7 กันยายน 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/6 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยารัตนบดินทร์.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/6 พระราชหัตถเลขาดังกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม. (23 พฤษภาคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 59/6 ใบบอกที่ 39 พระยาสุริยเดชกราบเรียนเจ้าพระยารัตนบดินทร์. (15 ตุลาคม 2434).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/12
กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ.
(17 พฤศจิกายน 2436).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/15 พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวถึงพระยารัตนบดินทร์.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/31 เรื่องจัดหัวเมืองในมณฑล
ลาวพวนเรียกว่าเมืองเอก โท ศรี จัตวา. (28 พฤศจิกายน – 7 มีนาคม 2439).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/41 รายงานมณฑลอุดร.
(7 สิงหาคม 2444 – 7 กรกฎาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/41 พระองค์เจ้าวัฒนาทูล
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (21 พฤษภาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/41 พระองค์เจ้าวัฒนาทูล
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ. (27 กรกฎาคม 2446).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/41 รายงานมณฑลอุดร.
(8 มิถุนายน 2452).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/41 รายงานมณฑลอุดร.
(7 สิงหาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/41 รายงานมณฑลอุดร
รายงานตรวจราชการเมืองมุกดาหารของพระยาสุนทรบุรีรักษ์. (7 สิงหาคม 2444 –
7 กรกฎาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/41 รายงานมณฑลอุดร
(7 สิงหาคม 2444 - 7 สิงหาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/41 รายงานมณฑลอุดร
(7 สิงหาคม 2444 – 7 ตุลาคม 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 59/41 รายงานมณฑลอุดรธานี.
(4 กันยายน 2451).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม.59/41 รายงานตรวจราชการของ
พระยาสุนทรบุรีรักษ์ ข้าหลวงประจำบริเวณธาตุพนม (2 ธันวาคม 2446).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 62.1/31
กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
(3 ธันวาคม 2435).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 62.1/32 กรมหลวงพิชิตปรีชากร
กราบทูลกรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ. (28 กุมภาพันธ์ 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 62.1/34 กรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
(1 สิงหาคม 2435).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร.5 ม. 62.1/34 กรมหลวงพิชิตปรีชากร
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (15 พฤศจิกายน 2435).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ร. 5 ม. 62.1/35 กรมหลวงพิชิตปรีชากร
กราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ. (25 เมษายน 2435).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย สมุดพิเศษ เล่ม 25 กรมหมื่นพิชิตปรีชา
กรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2426).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารลับคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ.
(13 มกราคม 2434).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 เอกสารลับชุดฝรั่งเศส ร. 5 ฝ. 11/1 พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ.
- _____. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.47/69 บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการมณฑลอิสาน
ของจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต. (2470).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงเกษตรธิการ ร.6 กษ. 1/10 An Outline of Rice
Cultivation in Siam by Yai Suaphan Sanitwongsa Published by the
Ministry of Agriculture. (1911).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.19/35 รายงานประชุมอุปราษและ
สมุหเทศาภิบาล. (2467).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 น. 31.3/41 คำชี้แจงในการที่จะช่วย
ราษฎรในเรื่องข้าวแพง. (9-21 กรกฎาคม 2462).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น. 31.3/60 รายงานเรื่องการทำนา
ระหว่างสองข้างทางรถไฟสายต่าง ๆ. (6-27 พฤศจิกายน 2462).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.1/11
ที่ 502/7335 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขานุการ.
(4 พฤศจิกายน 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.1/1 โทรเลขจากอุบลที่ 13
ลงวันที่ 8 กรกฎาคม 2456 จากพระยาวิเศษ.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.1/1 ที่ 188/4836 พระยา
มหาอำมาตย์ ผู้รั้งเสนาบดี กราบทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี
ราชเลขานุการ. (3 กันยายน 2458).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.1/11 ที่ 2/6538 พระองค์เจ้า
รพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคมทูล. (12 กรกฎาคม 2456).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 2/5 แก้ไขวิธีเกณฑ์ตาม
พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 119. (14 ตุลาคม – 1 มีนาคม 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 3.2/7 เห็นควรแบ่งการปกครอง
ในมณฑลอิสาน ตั้งเป็นมณฑลขึ้นอีกมณฑลหนึ่ง เรียกว่า มณฑลร้อยเอ็ด.
(15 มีนาคม 2454).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 3.4/1 เข้ายากหมากแพง แลห้าม
จำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลอิสาน. (9 ธันวาคม 2453 – 12
เมษายน 2456).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 3.4/4 เข้ายากหมากแพง แลห้าม
จำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลอุดร. (19 สิงหาคม 2454 – 29
กรกฎาคม 2463).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 3.4/4 เข้ายากหมากแพง แลห้าม
จำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลนครราชสีมา (26 สิงหาคม 2454 –
17 ธันวาคม 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม. 3.4/5 เข้ายากหมากแพง แลห้าม
จำหน่ายเข้าไม่ให้ออกจากหัวเมืองในมณฑลนครราชสีมา (26 สิงหาคม 2454 –
17 ธันวาคม 2455).

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 ม. 18.1/3
 เงินค่าราชการมณฑลอุดร. (1 กุมภาพันธ์ 2453).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 ม. 18.1/3 เงินค่าราชการมณฑลอุดร.
 (9 สิงหาคม 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 ม. 20/4 รายงานราชการมณฑล
 ร้อยเอ็ด (25 สิงหาคม 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร. 6 ม. 20/4 รายงานราชการมณฑล
 ร้อยเอ็ด. (25 สิงหาคม 2455).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร. 7 ม. 4.1/6 รายงานพระยาราชเสนา
 ตรวจราชการลุ่มแม่น้ำโขง. (23 สิงหาคม 2469).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร. 7 ม. 4.1/6 นายพลเอกบุรฉัตร เสนาบดี
 กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม แจ้งความมายังเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ.
 (28 สิงหาคม 2469).
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร. 7 ม. 4.1/6 อำมาตย์เอกพระยา
 ราชเสนากราบทูลนายพลเอก สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงลพบุรี
 ราเมศวร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. (23 สิงหาคม 2469).
- _____. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.47/69 บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการมณฑลอิสาน
 ของจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (2470).
- _____. เอกสารส่วนบุคคล สบ. 2.47/84 รายงานตรวจราชการจังหวัดหล่มสักคดี เลข
 เพชรบูรณ์ ของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต. (16 กันยายน 2470).
- จันทา สอนอาจ. (2523, มกราคม, 3). ราษฎรบ้านนาพิน ตำบลนาพิน อำเภอ ตระการ
 พิษผล จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). ของดีอีสาน. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 การศาสนา.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2516). ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ
 : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิตร ภูมิศักดิ์ และหลวงพัฒนาพงศ์ศักดิ์. (2533). นิราศหนองคาย วรรณคดีที่ถูกลืม, นิราศ
 หนองคาย. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ส่องสยาม.

- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2519). *วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. 112*. กรุงเทพฯ : หน่วย
ศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 178).
- เจมส์ แมคคาร์ธี. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในดินแดนสยาม แปลโดย ร.อ.หญิงสุมาลี
วิระวงศ์. *วารสารแพนที. พิเศษ*. (กรกฎาคม 2524 – มิถุนายน 2526) : 68 -70.
- ซัตตัน, เอ็น. (2478). *ภูมิศาสตร์สยาม*. พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2519). *ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352 – 2453 ด้านสังคม*. (พิมพ์ครั้งที่
2). กรุงเทพฯ : บ้านเรื่องศิลป์.
- ชุมพล แนวจำปา. (2550). ปลาแตกกับความมั่นคงในชีวิตของชาวอีสาน. ค้นเมื่อ 4
พฤศจิกายน 2551. จาก http://www.isangate.com/local/pladag_03.html.
- _____. (2529). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน พ.ศ. 2443 – 2468.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ชิมเมอร์แมน, คาร์ล ซี. (ม.ป.ป.). *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม* (แปลจาก Siam
Rural Economic Survey โดย ชิม วีระไวทยะ). พระนคร : โรงพิมพ์จิตรการ.
- ดวงฤดี กาลบุตร. (2509). การพัฒนาทางการคลังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2512). *เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่
4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดรธานีและมณฑลร้อยเอ็ด*. พระนคร
: อรุณการพิมพ์. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ รองอำมาตย์เอก
หลวงพิทักษ์พนมเขตร์ (สีห์ จันทรสชา).
- _____. (2516). *ประวัติศาสตร์และการเมือง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- ต่วน เตชะภโกล. (2532, สิงหาคม, 12). เข้าอาวาสวัดวารินทราวาส บ้านท่าตูม ตำบลท่าตูม
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์.
- เดช บุญนาค. (2510, มิถุนายน – สิงหาคม). ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121. *สังคมศาสตร์
ปริทัศน์*. 5 (1), 82.
- เต็ม สิงห์ชูต. (2499). *ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2*. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- เต็ม วิชาลัยพจนกิจ. (2513). *ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย.

เดิม วิกาศย์พจนกิจ. (2542). กบฏผู้มีบุญ 2 ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน

เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
ทอง โสบุญ. (2523, พฤศจิกายน, 13). ช่างปั้นหม้อ. บ้านเชียงเครือ ตำบลเชียงเครือ
อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, สัมภาษณ์.

ทองเลี่ยม เวียงแก้ว. (2543, มิถุนายน, 23). เชื้อสายเจ้าเมืองมหาสารคาม อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์.

ทิพากรวงษ์, เจ้าพระยา. (2481). พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงตาด สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. พระนคร : ม.ป.ท.
เทพหุ ทับทอง. (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ ในอดีต. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

ชวัช ปุณโณทก. (2542 ก). กบฏบุญกว้าง. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน

เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
_____. (2542 ข). กบฏผู้มีบุญเมืองขุขันธ์ ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน

เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
ธีรชัย บุญมาธรรม. (2542). ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ. 2318 – 2450.

มหาสารคาม : โปรแกรมวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

_____. (2526, ธันวาคม). การเก็บส่วยในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในช่วงต้นสมัย
รัตนโกสินทร์. ธรรมศาสตร์. 12 (4) : 164 – 167.

นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2524). ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325 – 2445.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2505).

สาส์นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. ภาค 4. พระนคร : องค์การคำคุณุสกา.

นวรรตน์ เลขะกุล. (2543). เบี้ย บาท กษาปณ์ แบงก์. กรุงเทพฯ : บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด.

นันทิยา สว่างวุฒิชัยธรรม. (2525). การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการ

เกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325 – 2448). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นिति เอียวศรีวงศ์. (2509). การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431. วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. (2512). ไทยลาวอีสาน. อุตรธานี : โรงพิมพ์อีสาน.

- บรรจง ตันศยานนท์. (2519). การเมืองแห่งการรวมชาติขั้นต้นศึกษาเฉพาะกรณีพัฒนาทางการปกครองของไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัน กาะรัมย์. (2523, พฤษภาคม, 25). อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์.
- บัวเรียน บุตรวฐ. (2532, สิงหาคม, 13). ราษฎร บ้านท่าสะแบง ตำบลมะบ้า อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด, สัมภาษณ์.
- บาง ทาสอน. (2523, พฤศจิกายน, 16). ราษฎร. อำเภอบ้านแพง อาชีพทำนา สวนยา (ยาสูบ) คอนแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม, สัมภาษณ์.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2503). ราชอาณาจักรลาว. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- บุญช่วย อรรถากร. (2522). ประวัติศาสตร์ภาคอีสานและเมืองมหาสารคามและผลงานต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. (อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญช่วย อรรถากร ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 3 กันยายน 2522).
- บุญช่วย อรรถากร และไพฑูรย์ มีกุล. (2542). กบฏผู้มีบุญเมืองมหาสารคาม ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- บุศรี จินตนา. (2521, พฤศจิกายน). การเดินทางไปอีสานเมื่อ 50 ปีก่อน. มหาไทย. 3 (36), 45-52.
- ประยูร กาญจตุล. (2475). เทศาภิบาล เล่ม 32. พระนคร : ม.ป.ท.
- ประมวญ ดิศจินสัน. (2525). ดวงใจคืนถิ่น. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา. 220 – 223.
- ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. (2538). เพ็ชรล้านนา เล่ม 1. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่ : บริษัท แมเนเจอร์ มีเดียกรุ๊ป.
- ผัด อรุณโน. (2551, เมษายน, 28). ราษฎรบ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์.
- พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของพระขัติยะวงษา (เหล่า ณ ร้อยเอ็ด). คัดสำเนา 20 มีนาคม ร.ศ. 130. ม.ป.ป. : ม.ป.ท.
- พรชัย ศรีสารคาม. (2551). วัฒนธรรมปลาแดก ใน ปี่มภูมิปัญญาอีสาน. ธีรชัย บุญมาธรรม (บก.). มหาสารคาม : ภูมิปัญญาอีสาน จังหวัดมหาสารคาม.
- “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31 ตอนที่ 0ก. หน้า 229-274. 17 กรกฎาคม 2457.

พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนที่ 2 เกี่ยวกับการปกครอง

มณฑลเขมร (มณฑลบูรพา) เล่ม 3. (2506). พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

พระอริยานุวัตร เขมจารี. (2525). ประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง. มหาสารคาม :

ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม, หน้า 42.

พระโพธิวงศาจารย์ (ติสโส อ้วน). (2469). ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ 18 ตอนที่ 1

ว่าด้วยชนชาติไทยและชาติญ้อ. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

(สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์ใน

การพระศพพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าวรลักษณวดี ครบสัปดาห์ ณ วันที่

24 สิงหาคม 2469).

พรธงาม เจ้าธรรมสาร. (2519). การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พวงไข่มุกข์ คุณารัตนพุกข์. (2521). ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453). วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พินิจ สาสอน. (2523, พฤศจิกายน, 16). ราษฎรอาชีพทำนา. สวนยา (ยาสูบ) ดอนแพง

อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม, สัมภาษณ์.

พูน มณีวรรณ. (2523, พฤษภาคม, 24). ราษฎรอาวโส. อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์,

สัมภาษณ์.

ไพฑูรย์ มีกุล. (2517). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436 – 2453. กรุงเทพฯ

: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. (เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่

149).

_____. (2542). กบฏผู้มีบุญ 1 ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

ไพบูลย์ สุนทรารักษ์. (2508). เรื่องเมืองสุรินทร์. นครราชสีมา : ม.ป.ท. (หนังสือที่ระลึก

งานศพนายทองพูน สุนทรารักษ์).

มงคลประศาสน์, ขุน. (2471). ตำราการทำนา. พระนคร : โรงพิมพ์เทพศิริรินทร์.

มหาดไทย, กระทรวง. (2513). พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของ

กระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- _____. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 3. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- _____. (2542) สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- _____. (2452). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 12. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- รวมเรื่องเมืองนครราชสีมา. (2511). พระนคร : ประจักษ์นวิทยา. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน ฉาปนกิจศพนางบุญเหลือ พลราษฎร์บำรุง (บุญเหลือ อุเทนสุด) อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา.
- ลำไย ทองหล่อ. (2544, กันยายน, 15). เชื้อสายเจ้าเมืองวาปีปทุม, สัมภาษณ์.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2520, พฤษภาคม – สิงหาคม). หัวเมืองอีสานสมัยปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ 5. ประวัติศาสตร์. 2 (2), 17.
- ศิลปากร, กรม. (ม.ป.ป.). พงศาวดารภาคที่ 67, 27. พระนคร : กรมศิลปากร.
- สมุดฝรั่ง เล่มที่ 1 อักษรไทยน้อย อักษรไทย ภาษาไทย. มหาสารคาม : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. [เอกสารพระเจริญราชเดช (ท้าวฮึง) ผู้ว่าการเมืองมหาสารคาม คนที่ 2 (พ.ศ. 2422 – 2443) คุณชายแหวน ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม เหลนพระเจริญราชเดช (ท้าวฮึง) มอบให้ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม เมื่อ 17 ธันวาคม 2534].
- สวาท เสนาณรงค์. (2512). ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สังฆราชปาลเลอแก้วซ์. (2506). เล่าเรื่องเมืองไทย. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- สังจา ณะประกอบ. (2522, สิงหาคม, 4). นักธุรกิจเจ้าของโรงสีโคราช ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา, สัมภาษณ์.
- สิงห์โต พลวิจิตร. (2532, สิงหาคม, 13). อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม เสนอ พ.ร.บ. ยกกาฬสินธุ์เป็นจังหวัด, อำเภอภมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์, สัมภาษณ์

- สุชาติ ประทุมทิพย์. (2523, พฤษภาคม, 25). นักรูทกิจ. ตำบลแสงโตน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์.
- สุเทพ ชัชวาลวงศ์. (2523, พฤษภาคม, 24). นักรูทกิจ. บริษัทบุรีรัมย์สว่างพาณิชย์จำกัด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์.
- สุนทรี่ อาสะไวย์. (2525). จากอุดมการณ์พระศรีอารีย์ถึงขบถผู้มีบุญภาคอีสาน. ใน เอกสาร การสัมมนาเรื่อง สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย เอกสารหมายเลข 39. จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ วารสารธรรมศาสตร์. 23 ธันวาคม 2525.
- สุพล เมฆวิชัย. (2522, สิงหาคม, 4). นักรูทกิจ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา, สัมภาษณ์.
- สุภณ สมจิตศรีปัญญา. (2551, กันยายน, 18). ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมอีสาน. ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์.
- สุรจิตต์ จันทรสภา. (2543). เมืองมุกดาหาร. ม.ป.ท.
- สุรพล เนสุสินธุ์. (2550). ตำนานโหวด. ค้นเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2551. จาก <http://std.kku.ac.th/4632200551/vot1.html>.
- สุรศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (2504). ประวัติการจอมพลและมหาอำมาตย์ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์.
- สุวิทย์ ชีรสาคัด. (2550). ประวัติศาสตร์อีสาน 2322 – 2488. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2551). เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443 – 2488). ขอนแก่น : คลังนาวิทยา.
- _____. (2546). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488 – 2544. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์

- หนูพิน โกลลวัคร์. (2522, ธันวาคม, 28). เชื้อสายกรมการเมือง. อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์.
- หอสมุดแห่งชาติ แผนกหนังสือโบราณ หมู่จดหมายเหตุ. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 ; อ้างใน อรรถพร นพดารา. (2520). การปรับปรุง การปกครองและความขัดแย้งกับ **ฝรั่งเศสในมณฑลอุดร ระหว่าง พ.ศ. 2436 – 2453**. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- _____. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (2386) เลขที่ 24 ซื่อสารตราเจ้าพระยาจักรี เรื่องร่างตราประกาศให้เจ้าเมือง กรมการเมือง และราษฎรปลูกข้าวโพด ข้าวฟ่าง และมันเทศกับเกณฑ์หว่ายโป้ง หว่ายขม.
- _____. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 10 คำให้การนายดีลาว ให้การว่าด้วยราชการเมืองนครพนม.
- _____. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 147 พระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาสระบุรีให้พระยาสระบุรีแจ้งแก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สืบจับตัวครวลาบชายหญิงที่หลบหนีออกมาส่งลงไปกรุงเทพฯ.
- _____. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 184 ร่างตราถึงเจ้าเมือง กรมการเมืองนครราชสีมา แลเมืองขึ้นกับหัวเมืองลาวตะวันออกเข้ากัน 16 หัวเมือง ให้ชำระเลขไพร่หลวง ส่วยเร็วเมืองสระบุรี กองขุนอินอำนาจ ขุนศรีสุระ ซึ่งหลบหนีขึ้นไป ปีมะโรง ฉอศก 1206.
- _____. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1211 เลขที่ 112 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระจันทร์สุริวงษ์ เมืองมุกดาหาร.
- _____. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1214 เลขที่ 139 หนังสือเจ้าพระยานิกรบดินทร์ เรื่องให้จับเลิกเมืองสระบุรีที่หลบหนี.
- _____. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1219 เลขที่ 192.
- _____. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1221 เลขที่ 125 ข่าวดราถึงเจ้าเมืองและกรมการเมืองให้ชำระความผู้ไม่เสียภาษี ฯลฯ.
- _____. หอสมุดแห่งชาติ. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1223 เลขที่ 30 ร่างสารตราถึงอุปฮาดเมืองอัตปือ.
- _____. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1225 เลขที่ 3 คัดบอกเจ้าพระยานครราชสีมา.

หอสมุดแห่งชาติ แผนกหนังสือโบราณ หมู่จดหมายเหตุ. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1227 ใบบอก
เมืองสุรินทร์ เรื่องการทำนายผลผลิตของราษฎรไม่ได้ผล.

_____. รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1228 เลขที่ 88. สำเนาใบบอกเมืองนครเสียมราบ ด้วยอ้าย
อาจารย์ปรก อ้ายเปาะ อ้ายสนองโส ตั้งตัวเป็นใหญ่.

_____. รัชกาลที่ 5 กษ. 8/2 การช่างใหม่นครราชสีมา. (กุมภาพันธ์ 2451).

_____. รัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1252 เลขที่ 1392 ร่างตราถึงผู้ว่าราชการเมือง 7 เมือง เรื่อง
ราษฎรหัวเมืองขึ้นออกอยากทำนาไม่ได้ผล. (7 เมษายน 2433).

_____. รัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1252 เลขที่ 2716 ร่างตราเมืองอุบล.

_____. รัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1253 เลขที่ 272 ร่างตราเมืองโยโสธร สุวรรณภูมิเรื่องเกณฑ์ข้าว
กับตัวไพร่.

อมรวงศ์วิจิตร, หม่อม (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร). (2506). พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,
ประหมพงสาวดารภาคที่ 4 เล่มที่ 3. พระนคร : คุรุสภา.

อรวรรณ นพดารา. (2526). การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑล
อุดร ระหว่าง พ.ศ. 2436 – 2453. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

อัญชติ สุสาขันธ์. (2524). ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาชีวะวิทยาลัย. (2483). ศาลรับสั่งพิเศษ. พระนคร : บรรณกิจ.

อเนก นาวิกมูล. (2549). วังบ้านฐานดิน. กรุงเทพฯ : บริษัทแสงดาว.

อุดม มกรเวส (2522, กรกฎาคม, 16). นักธุรกิจ อำเภอเมือง จังหวัดเลย, สัมภาษณ์.

เอ็น ชัตตัน. (2478). ภูมิศาสตร์สยาม. พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมต์.

แอนดรูส์ เขมส์ ซี เอ็ม. (2480). รายงานการสำรวจโรคกึ่งตามชนบทสยาม ครั้งที่ 2 พ.ศ.
2577. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่.

แอมอนิเย, เอเจียน. (2539). บันทึกการเดินทางในลาวภาคที่หนึ่ง พ.ศ. 2538. (แปลจาก
Voyage dans le Laos Tome Premier 1895 โดยทองสมุทรร โคเร และสมหมาย
เปรมจิตต์). เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เข้า เทพสิทธิธา. (2522, ธันวาคม, 31). ราษฎรอาวุโสบ้านสะพือ ตำบลสะพือ อำเภอ
ตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี, สัมภาษณ์.

Burchett , Wilfred G. (1959). **Mekong Upstream**. Berlin : Seven Sea.

Breazeale, Kennon. (1975). **The Integration of the Lo States into the Thai Kingdom**. A Thesis Doctor of Philosophy. University of Oxford.

McCarthy, James. (1902). **Surveying and Exploring in Siam**. London : John Murray.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY